

UOT: 1 (091).
KBT: 86.2\3

Sabir BEHBUDOV*
(Azərbaycan)

Sumqayıt Dövlət
Universiteti

**AZƏRBAYCAN
MAARİFÇİLİYİNİN DİNİ
DƏYƏRLƏRİ VƏ MÜASİRLİK**

Məqaləyə istinad: Behbudov, S., [2021] *Azərbaycan maarifçiliyinin dini dəyərləri və müasirlik*. “Metafizika” jurnalı. № 4 (16), səh. 163-171

Annotasiya

Məqalədə maarifçilik dönməndə milli və dini dəyərlər problemi araşdırılır. Müəllif qeyd edir ki, maarifçilik yalnız intellektual hərəkətin adı deyil, həm də mədəni mifin adıdır. Maarifçilik ideyalarının və dəyərlərinin formalaşması proseslərinin öyrənilməsi qlobal çağırışlar qarşısında müasir Azərbaycanın tarixi, mədəni inkişaf proseslərini dərkə baxımından aktualıq kəsb edir. Dəyər problemləri həmişə müxtəlif elm sahələrindən olan tədqiqatçıların diqqətini cəlb edibdir. Filosoflar, pedaqoqlar, psixoloqlar, kulturoloqlar, filoloqlar qeyd edirlər ki, istənilən ölkədə yeni mənəvi-əxlaqi mühit formalaşması, dəyərlərin yeni təsnifatı və müəyyənləşdirilməsi nəticəsində baş verir. Heç kimə sirr deyil ki, bu gün sosiomədəni sferada, xüsusən mənəvi həyat sferasında bir sıra neqativ proseslər baş verir ki, bu da bir çox ənənəvi dəyərlərin itirilməsi ilə nəticələnir. Bir çox dəyərlər köhnə adı ilə tarixin arxivinə verilir, yeni dəyər təmayülləri cəmiyyətdə yer almağa başlayır. Ona görə də “dəyər” anlayışının araşdırmaya cəlb olunması xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

* AMEA-nın Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunun İslam fəlsəfəsi şöbəsinin dissertantı., Sumqayıt Dövlət Universiteti Tədris bölməsinin müdiri.
e-mail: sabir_behbud@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0003-3104-8691>

Məqalənin tarixəsi:

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 26.10.2021

Təkrar işlənməyə göndərilmişdir: 03.11.2021

Çapa qəbul edilmişdir: 01.12.2021

Açar sözlər: milli dəyərlər, dini dəyərlər, maarifçilik dönəmi, sivilizasiya, qlobal ümumbəşəri dəyərlər, mədəniyyət sistemi, elmi-texniki tərəqqi.

Giriş

Maarifçilik ideyalarının və dəyərlərinin formalaşması proseslərinin öyrənilməsi qlobal çağırışlar qarşısında müasir Azərbaycanın tarixi, mədəni inkişaf proseslərini dərk etməsindən aktualıq kəsb edir. Bundan başqa, Maarifçilik dövrünün dəyərləri haqqında mövcud biliklər və təsəvvürlər kifayət qədər tam deyil. İlk baxışdan Maarifçilik dövrü tarixçilər, ədəbiyyatşünaslar, kulturoloqlar tərəfindən ətraflı öyrənilmişdir. Bu araşdırmalarda “ağıl kultu” və maarif-təhsil ideyası Maarifçiliyin az qala əsas əlaməti hesab olunur. Amma son illər müxtəlif elm sahələrinin nümayəndələri arasında belə bir fikir dolaşır ki, Maarifçiliyin şərhində bir çox ideoloji sapınmalara, stereotiplər yanaşmalara yol verilmişdir.

Azərbaycanda Maarifçilik hərəkatının özünəməxsusluğu ondadır ki, birincisi, maarifçilik ideologiyası dini xurafata və cəhalətə qarşı mübarizə fonunda formalaşmışdır. İkincisi, yeni iqtisadi-mədəni münasibətlər kontekstində inkişaf edirdi. Üçüncüsü, Azərbaycan Maarifçilərinin mədəni təcrübəsi, ideyalar kompleksi ədəbi-bədii və fəlsəfi əsərlərdə əksini tapırdı.

Maarifçilik dövrünün dəyərlər sisteminin öyrənilməsi: onun formalaşma və Azərbaycan cəmiyyətində möhkəmlənməsi, ictimai-siyasi, dövlətçilik düşüncəsinə təsiri məsələləri bu baxımdan vacib əməllərdən biridir. Dini-mədəni dəyərlərlə bağlı problemlər insan və cəmiyyətlə məşğul olan hər bir elm sahəsi üçün vacib və aktualdır.

Azərbaycan Maarifçiliyi dəyərlər sistemi kimi

Sivil dünyanın qloballaşması prosesində müasir dünyanı yeni dəyərlər paradigması formalaşır. Qlobal dünya yeni dəyərlər tipinin prioritetliyini irəli sürür. Nəzərə almaq lazımdır ki, müasir dünya- informasiya cəmiyyətidir və onun üçün kommunikativ proseslərin sürətliliyi, səmərəliliyi və bilik dəyəri xüsusi əhəmiyyət daşıyır. XX əsr insan varlığının faciələliyini, tarixin insandan asılı olmamağını ortaya qoymuş oldu. Müasir sivilizasiya şəxsiyyətin identifikasiyası və etno-milli, yaxud qlobal ümumbəşəri dəyərlər problemi ilə toqquşdu. Bu dəyərlər arasında dini-mənəvi dəyərlərin aktuallaşmasını müşahidə edirik.

Hər bir dövrdə dəyər sistemi mədəniyyətin inkişaf dinamikasına əhəmiyyətli təsir edir və bu təsir bir qayda olaraq sabitləşdirici xarakterə malikdir. Ənənəvi mədəniyyət zamanında dəyər təsərrüfat praktikası nəticəsində dəyişir, amma kreativ mədəniyyət dövründə dəyərə təsərrüfat tipindən başqa, elmi-texniki tərəqqinin təsiri də danılmazdır. Müasir mədəniyyətin etalon cəhəti ondadır ki, onda yalnız lokal və ya regional

mədəniyyətlərin deyil, bəşər sivilizasiyasının təcrübəsi sintez edilmişdir, yəni “*dəyərlərin və əlaqələrin universal sistemi*” [9, s. 270] formalaşmışdır.

Hər bir cəmiyyətin və şəxsiyyətin formalaşmasında dini-mədəni, mənəvi dəyərlərin müstəsna rolu vardır. Mənəvi, dini-mədəni dəyərlər cəmiyyətin yaşam və fəaliyyət mühitini formalaşdırır. “*Mənəvi dəyərlər müxtəlif formalarda çıxış edirlər. Onların tərkibinə elmi həqiqəti ifadə edən nəzəri müddələrdən tutmuş, əxlaqi normalar, estetik dəyərlər, bədii zövq, dini inam, ictimai rəyin müəyyən ünsürləri və s. daxildir. “Mənəvi” dəyərlərin bir qismi ictimai və mədəni-tarixi inkişafın hamı tərəfindən qəbul olunmuş məqsədi kimi çıxış edirlər. Bunlara misal olaraq, azadlığı, sosial bərabərliyi, ədaləti, humanizmi, demokratiyanı, habelə digər ümumbəşəri xarakter daşıyan idealları göstərmək olar*” [7, s.46].

Məlumdur ki, Azərbaycan Maarifçilik ideologiyasının təməl dəyəri elm və təhsildir. Məhz təhsil aksioloji kateqoriya kimi Maarifçiliyin başqa təməl dəyərlərinə, o cümlədən dini-mədəni dəyərlərə münasibətin dəyişməsinə şərtləndirdi, təhsili mədəniyyət anlayışı ilə sıx bağladı.

Nəzərə almalıyıq ki, müasir Azərbaycan mədəniyyətinin məhvərini humanist dəyərlər təşkil edir. Humanitar dəyərlərin formalaşması uzun tarixi seçim prosesinin nəticəsidir. Hər bir yeni cəmiyyətin təşəkkülü həm də ilk növbədə yeni humanizm ideyalarının gerçəkləşməsinə və təsdiqini şərtləndirir.

Azərbaycan Maarifçiliyinin aksioloji sistemində dini dəyərlərin yeri

Maarifçilik dönməsində dini dəyərlər bütövlükdə cəmiyyətin universal prinsipi kimi öz təsdiqini tapır. “*Universal dəyərlərin müəyyənləşdiricisi kimi çıxış edən dini ehkamlar ictimai və fəlsəfi düşüncədə toxunulmazlıq əldə edərək bu dəyərlərin qorunub saxlanılması ənənəsini formalaşdırmışdır*” [5, s.29].

Dini dəyərlər hər bir dövrdə mədəniyyətin tarixi dinamikasına əsaslı şəkildə təsir göstərir və bu təsir sabitləşdirici xarakter daşıyır. Dəyərlər sistemi (tezarus) yaradıb dövrün ekzistensial və sosial mənasını özündə əks etdirir.

Maarifçiliyin aksioloji sistemi o dövrün insanlarına yeni dünyagörüşünün üstünlüyünü bəyan və tələq edirdi. Hüquq konsepsiyası və ictimai anlaşma nəzəriyyəsi onun əsasını təşkil edirdi. Maarifçilər həmin dəyərlər sisteminin sosial məkana total səbiyyədə yayılması ilə “zülmət və cahillik səltənəti”ni “idrak və azadlıq şəhrinə” çevirməyin mümkünlüyünə inanırdılar. İnsanın varlığını ifadə edən və cəmiyyətin həyatını tənzimləyən dəyərlərdən biri də dini dəyərlərdir.

İslam dini dəyərləri Azərbaycan milli mədəniyyətinin əsasını təşkil edir. *“Din mədəniyyətin ilk mənbəyi və fundamentidir. Son məqamda xalqları birləşdirən isə din deyil, mədəniyyətdir. İttihad da yalnız mədəniyyət əsasında mümkündür. Bütün səylər mədəniyyətin inkişafına, bu əsasda xalqın dirçəlişinə yönəldilməlidir”* [3, s.14].

Maarifçilər Şərq mədəniyyətini İslamdan, Qurandan kənarında təsəvvür etmədilər. A.A.Bakıxanov, H.Zərdabi, C.Əfqani, S.Ə.Şirvani, Q.Zakir, M.T.Sidqi və başqaları cəmiyyətin, ölkənin geriliyini və tənəzzülünü İslamda deyil, riyakar, cahil din xadimlərində gördülər, *“şəriəti yaramaz edənlər-qazilər və müsəlman dövlətlərinin müstəbid başçılarıdır”* [5, s.29].

İslamla milli mədəniyyətin vəhdəti islam dəyərləri ilə ənənəvi mədəni dəyərlərin səmərəli dialoqu deməkdir. Təsadüfi deyil ki, “İttihadi-islam” hərəkatının ideoloqları proqram səviyyəsində bu problemin həlli yollarını da göstərdilər. Q.Mustafayevin XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan islam ideologiyasının təhlilinə həsr etdiyi dəyərli araşdırmasında Şeyx Məhəmməd Əbdühün proqram tezləri bu qəbildən idi:

“Biz, əvvələn, ümumi əqvami-islamiyyətdə qabiti-tətbiq bir təhsil ibtidası proqramı yapmağa məcburuz. Əvvələn, dini-həqqi təlim edəcək, bir islam elmi-hali hüsulə gətirəsayız. Bu elmi-hal hər məzhəbin bütün məsələlərinə havi olunacaqdır. Saniyən bir İslam coğrafiyası hüsulə gətiriləcək... Üçüncüsü, bir tarixi-islam yapılacaq. Dördüncüsü, ümummüsəlman qövmləri üçün ümumi bir nişan qəbul ediləcək və bütün müsəlman qövmləri bu dilin hər yerdə yayılıb, kök salmasına xidmət edəcəkdir”. [6, s.134-135].

Ənənəvi Azərbaycan cəmiyyətində dinin rolundan danışarkən ilk yadımıza Mirzə Fətəli irsi düşür, böyük mütəfəkkirin dinlə bağlı qaldırdığı problemlər bu gün də cəmiyyətimizdə aktuallığını saxlayır. İslam bayrağı altında bəzi ölkələrin məzhəb bölücülüüyü, ayrışçılıq siyasəti (İraqda, Suriyada, Əfqanıstanda İŞİD terror təşkilatının vəhşilikləri), təəssüf ki, günümüzün acı gerçəkliyidir. Amma vaxtilə Mirzə Fətəli Sultanova yazdığı məktubda bu haqda “həyəcan təbili” çalmış və öz əndişələrini əks etdirmişdi.

Mirzə Fətəli İslam dininin tarixini mükəmməl bilirdi. Onun güclü analitik-skeptik tənqidi İslama bir mədəni sistem kimi tənqidi yanaşmasına imkan verirdi. O, ömrüboyu din adı ilə avam kütləyə sınıran mifologiyaları saf-çürük etməyə, bir çox mətləblərin yanlış olmasını məntiqlə və səbrlə anlatmağa çalışmışdır.

“Yek kəlmənin tənqidi” məqaləsində “hümanizm mövqeyindən şəriətin ziddiyyətlərini açıb göstərir, təbiət baxımından qadınla kişinin, müsəlmanla qeyri-müsəlmanın bərabərliyini göstərir, bir

sözlə, ədalət mövqeyindən çıxış edir. Özü də Avropa maarifçilərində olduğu kimi, Azərbaycan maarifçilərində də ədalət təbiət qatında bərabərlik prinsipinə əsaslanır” [4, s.51].

Azərbaycan Maarifçiliyinin dini-mənəvi dəyərlər sistemi və müasirlik

Maarifçilik ictimai və humanitar fikrin mühüm kateqoriyalarından biridir. Məşhur Amerika ədəbiyyat nəzəriyyəçisi Pol de Mannın “Ədəbi tarix və ədəbi müasirlik” adlı məqaləsində “müasirlik” termininə verdiyi açıqlama araşdırmamız üçün də aktual səslənir: “Müasirlik” (modernity) termini sadəcə xronoloji mənə daşımır, yaxud mənfi və müsbət rakurslardan baxdıqda “bu yaxınlarda”, ya da “bugünkü” (contemporary) ifadələrinin ən yaxın sinonimi kimi də işlənir. Bu terminlə ümumən ədəbiyyatın indiki zamanda mövcudluğunun və ya nəzərdən keçirilməsinin problemlə imkanları ifadə olunur ki, müasirlik anlamını da zərurət olaraq özündə ehtiva edir”.

“Müasirlik” maarifçi klassiklərin vaxtilə qaldırdığı ictimai-siyasi, mədəni problemlərin aktuallığı ilə bağlı kateqoriyadır. Maarifçilik irsinin tənqidi dərki müasir humanitar elmlərin aktual məsələlərindən biridir. Maarifçilik problemi ədəbiyyat və fəlsəfə tarixində kifayət qədər geniş araşdırılırsa da, hələ də Azərbaycan maarifçilik ideologiyasının ictimai-siyasi problematikasını əhatə edən ümumiləşdirici, konseptual və sistemli işlərə ehtiyac duyulur.

Bir çox ictimai, sosial və mədəni problemlərin həlli variantları əksər hallarda Maarifçilik kontekstində araşdırılır. Məsələn, cəmiyyətin demokratik təşkili prinsipləri və fərdi azadlıqların universallığı bir-birilə necə uzlaşır? Şəxsi azadlıqların geri qalması cəmiyyətdə sosial əlaqələrin zəiflənməsinə və ya əksinə, demokratik prinsiplərin universal prinsiplər kimi tanınması kollektiv qərarların rolunun azalmasına, ümumi inancların, ənənələrin itməsinə gətirib çıxarmı və s.

Bəzi tədqiqatçılar hesab edirlər ki, “Avropada Maarifçilik fəlsəfəsi şəxsiyyətin avtonomluğu prinsiplərini, insan və vətəndaş hüquqları, demokratiya bir dəfəlik və həmişəlik müəyyənləşdirilmişdir. Digərləri isə düşünür ki, o (maarifçilik fəlsəfəsi-S.B.) bizi yoldan çıxartdı, çünki tərəqqiyə illüзор inam yaratdı, mücərrəd rəasionalizm tələsi qurdu, totalitarizm doğurdu”. Maarifçiliyə ikili (“lehinə” və “əleyhinə”) münasibətlərin olması onun mahiyyətinə fərqli yanaşmalar ilə bağlıdır.

Maarifçilik hərəkətinin əhəmiyyətli rolu ondadır ki, şüurları dəyişməyə nail oldu. Cəmiyyətdə müstəqil, fərqli və tənqidi düşünən insanları bir araya gətirdi. Məşhur fransız kulturoloqu M.Fuko qeyd edirdi ki, Maarifçilik yalnız kollektiv hərəkət deyil, həm də müstəqil və məsuliyyətli yaşamağa qərar vermiş fərdin cəsarətli əməlidir (Fuko). Bu mənada

Azərbaycan Maarifçilik hərəkatında belə cəsarətli şəxslərdən biri və birincisi Mirzə Fətəli Axundzadədir. Məhz onun gərgin fəaliyyəti nəticəsində Azərbaycan Maarifçiliyi özünün mütərəqqi dəyərlər sistemini yarada bilmişdir.

“XIX əsrin ortalarından başlayaraq Azərbaycanda milli ədəbi-bədii fikrin inkişafı və onun gələcəkdə bir milli ideologiyaya, milli məfkurəyə, ideya-fəlsəfi cərəyana çevrilməsində Axundovun yeni maarifçilik sisteminin əhəmiyyətli rolu olmuşdur. Onun maarifçiliyi nəinki bədii və estetik əsərlərin meydana gəlməsinə, həm də kütləvi hərəkata çevrilmişdir” [2, s.83].

Cəmiyyətin müasir mahiyyəti bu gün dini-mədəni dəyərlərin potensialını qlobal proseslər probleminə yönəldir. Maarifçilərin dəyərlər sistemi, şübhəsiz, Azərbaycanda mənəviyyət və dünyagörüşünün, sənət və ədəbiyyatın formalaşmasında güclü rol oynamışdır.

Artıq müasir dünyanın dəyər paradıqması qloballaşma şəraitində formalaşır. Sivilizasion və mədəni proseslərin qarşılıqlı münasibətlərini, bir-birinə təsirini anlamaq və qəbul etmək zorundayıq. A.P.Fedotov müasir proseslərin inkişafında iki tendensiyanı fərqləndirir və onları qlobal proseslər kimi nəzərdən keçirir. Onun fikrincə, qlobal proseslərin nəticəsi sivilisasiyanın seçdiyi dəyərlərdən və mənəviyyət-dünyagörüşü təməllərindən asılı olacaq:

“sosial istiqamət üzrə qloballaşma regressiv, yaxud “kapital-qloballaşma” və progressiv, yaxud “idrak-qloballaşma” ola bilər” [10, s. 40].

Bir də nəzərə almaq lazımdır ki, müasir dünya informasiya həm də cəmiyyətidir və onun üçün bilik dəyəri və kommunikativ proseslərin sürəti xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. XX əsr insan varlığının faciəliliyini göstərdi, tarixin insandan asılılığı zəiflədi. Müasir sivilizasiya etno-milli dəyərlərin və şəxsiyyətin identifikasiyası problemi ilə, yaxud qlobal ümumbəşəri dəyərlərlə, mədəniyyətdə inteqrasiya və differensiasiya problemi ilə qarşı-qarşıyadır. Qlobal dünyada identiklik problemi hələ də kəskinliyini saxlayır, insan mövcudolma üsulu kimi artıq başqasına ehtiyac duymur. İndi bütün identifikasiya növləri arasında mədəni identiklik dəyəri daha aktuallaşıb.

Dəyərlər sistemi bir qayda olaraq, mədəni ənənələrin və cəmiyyətin ideoloji-siyasi təməllərinin tənəzzülü dövründə özünü daha aydın biruzə verir. Postsovet dövrü Azərbaycan cəmiyyəti yeni ideyaların və yeni mədəni dəyərlərin axtarışındadır. Bu baxımdan Azərbaycan maarifçilərinin təbliğ etdikləri dini-mənəvi, mədəni dəyərlər sistemi aktual problem olaraq qalmaqdadır.

“Bu gün biz bu dəyərlər sistemini hazır şəkildə götürməyə çalışırıq. Lakin öz fəlsəfi fikir qaynaqlarımıza qayıtmaqla biz həmin dəyərlər sisteminə təfəkkürün təbii inkişaf yolu ilə də gəlib çıxmağa bilərik. Onda milli-ictimai şüurla demokratik dəyərlər sistemi arasında müşahidə olunan müəyyən ziddiyyətlər də təbii yolla aradan götürülmüş olar” [8, s.325].

Dini tolerantlıq müasir vətəndaş cəmiyyətinin sosial norması və dəyəri sayılır. Dini tolerantlığın formalaşma mexanizmləri ictimai münasibətlər sistemi ilə, konstitusiyaya – demokratik hüquqların və azadlıqların gerçəkləşmə imkanları, şəxsiyyətin və solumun mənəvi-mədəni səviyyəsi ilə bağlıdır.

Nəticə

Müstəqillik dövründə Azərbaycan maarifçiliyi ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni fikir tariximizin vacib mərhələsi kimi fərqli aspektlərdə tədqiq olunmağa başlanmışdır. Dini və mədəni dəyərlər XIX əsrin sosiomədəni gerçəkliyidir. XIX əsr Azərbaycan cəmiyyətinin və insanının ictimai-sosial, mədəni inkişafı bu dəyərlər kontekstində daha aydın görünür. Maarifçiliyin aksioloji paradigması bu gün də elmi-nəzəri əhəmiyyətini saxlayır.

Müasirlik kateqoriyası maarifçilik ideyalarının və ya dəyər prinsiplərinin xarakterini səciyyələndirir, müasir dövrdə ölkənin və xalqın həyatında nə qədər aktual və əhəmiyyətli olmasını müəyyənləşdirir.

Mənbələrin təhlili göstərir ki, Azərbaycan maarifçiliyinin dəyərlər sisteminin hüdudları və konturları kifayət qədər tam müəyyənləşdirilməmişdir, ona görə də onun ideoloji mahiyyəti haqqında bütöv təsəvvürlərin formalaşdırılmasında müəyyən çətinliklər yaranmışdır. Araşdırma prosesində belə qənaətə gəlik ki, XIX əsrin ikinci yarısı - XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda təşəkkül tapmış maarifçiliyin dəyərlər sistemi vahid sosial məzmununa malik olmuşdur.

Ədəbiyyat siyahısı (References)

1. Axundzadə M.F. Əsərləri, 3 cildə, III c., Bakı: Elm, 1988. 388 s.
2. Əhmədli R. Azərbaycan fəlsəfi və ictimai-siyasi fikir tarixində demokratik dövlətçilik ideologiyasının formalaşması (fəlsəfə tarixi aspektində) Fəls.elm. dok... dis. Bakı: 2009.
3. Əliyeva S. Müasir Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafında islamın rolu. Kulturoloji elm.nam.dis. 2015, 152 s.
4. Mehdi N. Çətin və dolaşq durumlarnın kulturolojisi (Qərb və Şərq mədəniyyətlərində virtual örtüyün kosmoqoniyası. Bakı: Qanun, 2001, 300 s.
5. Məmmədova, R., Sosial elmlərdə mənəvi dəyər epistemoloji problem kimi // “Dövlət və din” ictimai fikir toplusu. № 4, 2018. s.28-35.
6. Mustafayev Q. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda islam ideologiyası və onun tənqidi. Bakı: Maarif, 1973, 295s.
7. Vəlizadə K. Sosial fəlsəfədə dəyər kateqoriyasının formaları haqqında // “Dövlət və din” ictimai fikir toplusu. 2018, № 5, s.44-50.
8. Xəlilov S. Həyatın özü və görünən üzü. Fəlsəfi və ədəbi-bədii publisistika. Bakı: “Nurlan” NPM, 2013, 448 s.
9. Межуев В.М. Освобождение духа. М., 1991.
10. Федотов А.П. Глобалистика: начала науки о современном мире. М., 2002.

Annotation

Sabir Behbudov

Religious values of Azerbaijani enlightenment and modernity

The article examines the problem of national and religious values in the Age of Enlightenment. The author notes that enlightenment is not only the name of an intellectual movement, but also the name of a cultural myth. The study of the formation of ideas and values of education is relevant in the face of global challenges in terms of understanding the processes of historical and cultural development of modern Azerbaijan. Values issues have always attracted the attention of researchers from a wide variety of disciplines. Philosophers, teachers, psychologists, culturologists, philologists note that the formation of a new spiritual and moral environment in any country occurs as a result of a new classification and definition of values. It is no secret that today a number of negative processes are taking place in the socio-cultural

sphere, especially in the sphere of spiritual life, which leads to the loss of many traditional values. Many values are transferred to the archives of history under the old name, and new value trends begin to appear in society. Therefore, it is especially important to use the concept of “value” in research.

Key words: national values, religious values, the Age of Enlightenment, civilization, global human values, cultural system, scientific and technological progress.

Аннотация

Сабир Бехбудов

Религиозные ценности азербайджанского просвещения и современность

В статье исследуется проблема национальных и религиозных ценностей в эпоху Просвещения. Автор отмечает, что просвещение – это не только название интеллектуального движения, но и название культурного мифа. Изучение процессов формирования идей и ценностей просвещения актуально перед лицом глобальных вызовов с точки зрения понимания процессов исторического и культурного развития современного Азербайджана. Вопросы ценностей всегда привлекали внимание исследователей различных дисциплин. Философы, педагоги, психологи, культурологи, филологи отмечают, что формирование новой духовно-нравственной среды в любой стране происходит в результате новой классификации и определения ценностей. Не секрет, что сегодня в социокультурной сфере происходит ряд негативных процессов, особенно в сфере духовной жизни, что приводит к утрате многих традиционных ценностей. Многие ценности передаются в архивы истории под старым названием и в обществе начинают проявляться новые ценностные тенденции. Поэтому особенно важным является исследование понятия «ценность».

Ключевые слова: национальные ценности, религиозные ценности, эпоха Просвещения, цивилизация, глобальные общечеловеческие ценности, культурная система, научно-технический прогресс.